Klassicitet och germanism

Bokutgåva

Albert Bonniers förlag, Stockholm 1898.
I.

Jag minns från min barndom en höstafton, då vi sutto samlade kring lampan. Min gamla mormor sysslade med något handarbete och på det långa mahognibordets uppslagna klaff ordnade jag själf som bäst till drabbning två härar af vinkorkar med röda och blå blykapslar som hjälmar. Det var fransmän och tyskar. Utanför fönstren rådde det ogenomträngliga septembermörker, i hvilket man icke kan skilja träden från himmelen, men som fylls af brus och vågslag. En vagn slamrade allt närmare och närmare i aspalléen, och efter en stund inträdde en tjänare med några bref och ett fuktigt exemplar af Nya Dagligt Allehanda, ur hvilket ett hvitt papper, tryckt med spärrade bokstäfver, halkade ned på bordsskifvan.

Var kungen död? Redan den föregående vintern brukade han i teaterns sidologe välja sin plats så långt som möjligt innanför gardinerna, så att icke ljuset skulle falla på hans förtärda drag och plötsligt hvitsprängda hår. Eller hvilken annan tilldragelse hade väl timat?

Någon böjde sig öfver papperet och vecklade ut det i lampskenet och genom rummet ljöd det enda ordet: »Barbarerna!»

Jag minns hur tyst det blef, hur natten brusade och hur hjärtat drogs samman af en kall fasa, som under väntan på klämtslag och brandlukt. Säkert förstod jag icke då det främmande ordets egentliga betydelse och visste icke, att vid samma rop förskrämda kvinnor ryckt sina barn ur vaggan och tänkande män förutsagt tider af vantrefnad och skymning på jorden. Jag förstod endast att en sällsam och oroande händelse hade inträffat, och från papperets korta rader upplästes, att fransmännens kejsare gifvit sig fången vid Sedan.

Jag erinrar mig också en annan höstkväll, på dagen tjugufem år senare. Det var högt uppe på Harz och vid skogsstigen under ekarna bar klippan namnen på de söner af bygden, hvilka vid Sedan fallit för fransmännens vapen. Omgifna af fackelbärare och med eklöfskransar på blottade hufvud samlades veteranerna framför votivtaflan till en åminnelsefest, och genom skogen ljöd en dystert sjungen dödspsalm. Jag kom att tänka på det ensamma och hemska ordet från min barndom, men nu visste jag, att barbarerna, det var vi. Det var germanerna och själf var jag en bland dem.

Ovillkorligen slog mig den tanken: hvari består egentligen den världsstrid, som nu i snart två årtusen fortgått på jorden? Är det icke en enda långsam drabbning mellan två härskaremakter, två motsatta principer, en racekamp mellan klassicitet och germanism?

II.

Vapenlyckan har skiftat och hur många germaner betrakta icke med dof tvekan den slutliga öfvermakt, som för närvarande tillfallit deras egen race! Hvart har germanismens långa strid mot Rom omsider bragt oss hän? Är vår tid blomstringens eller förfallets? Hvem bland oss har icke vridit händerna under det spörsmålet? Af svaret på den frågan beror vårt lifs trefnad och vår kraft till tanke och gärning. Har det aldrig hän dig, när du på gatan eller något offentligt förlustelseställe rundt omkring dig sett de personer, hvilkas tycken och bemödanden starkast inverka på din samtid, att du betänkt hur snart de för alltid skola utebli, en

efter en, likt skådespelare efter ett tillfälligt gästspel. Om några år skall ingen enda bland dem längre träffas vid sin vanliga tid på sitt vanliga ställe utan alla ligga de i sina grafvar utanför staden. Också den nuvarande regenten ligger i sin graf hos sina företrädare. Sammeten på hans kista har redan tagit skada af tiden, glasmålningarna i koret börja falla sönder och man rådgör om att stänga trappan ned till hvalfvet med en sten för att slippa den dystra anblicken af förmultning och förödelse. Och hur snabbt skall icke mossan växa öfver alla nu rådande förhållanden och meningar! Hur skola icke där ute i världen nya andliga mandråpare slå sönder hvart namn, som kväfver deras egen fria växt, och uppställa värden, som varit oss främmande! När vår tid då kastas på vågskålen med alla sina dårskaper, sina smaklösheter och misstag, månne där åter då skall höras det ensamma ordet: Barbarerna!

Äro vi redan från födelsens stund på förhand bestämda till en sådan vanära, då veta vi också hvarje morgon, när vi draga upp rullgardinen för att se dagen i ögat, att allt hvad vi taga oss före intill aftonen är lönlös möda. Fåfängt fylla vi tidningarna med våra persiflager för stunden eller bokhandeln med våra böcker, muséerna med våra målningar, teatrarna med vår musikaliska skicklighet. Det är det ohyggliga att midt under all denna brådskande verksamhet framsmyger nästan med en anings styrka ett självtvifvel och en misstro, hvilken tvingar det ojämförligt största antalet ibland oss att söka det upphöjdas och det storas förebilder inom helt andra tider. Några vända sig till sitt eget folks historia, andra till det galliska lynnet, men kanske ströfva de flesta rätt in i fiendeland till renässansen, Rom och Hellas. Vi bekämpa klassiciteten ungefär på samma sätt som vissa folk stridde mot Napoleon, nämligen med den blandning af beundran och förnekelse, hvilken måhända just bebådar närvaron af en farlig och verklig fiende. En mängd af litteraturens yppersta verk bjuda också våra känslor handen och lära oss att i den klassiska odlingen se en kort allenastående blomstring, vid sidan af hvilken våra egna dagar måste känneteckna det djupaste förfall. Sinnet värjer sig dock i det längsta mot att godkänna en självdom, hvilken endast skulle kunna leda till allmän oförmögenhet och död och vi följa med ögat hvart sandkorn, som glider genom timglaset, för att ransaka om det icke gömmer en sannolikhet, som talar till vårt bästa.

III.

Med klassicitet förstår jag den odling, som uppnådde sin mest samlade och fulländade utbildning i hellenismen men som äfven omfattade Rom och, ständigt lätt igenkännelig, sträcker sina yttersta förgreningar ända in i det närvarande.

Som vi alla veta restes den klassiska odlingen på opersonlig lydnad under det skönt befunna och på en aristokratisk känsla för den yttre värdigheten, för formen, för sanningens och fullkomlighetens uppnående i det objektiva. I denna vördnad för det objektiva och med tanke på jämnvikt och skönhet utmejslade Platon sin stat som ett bildhuggareverk och grundade Aristoteles empirismen och byggde romarna med oöfverträffad konstruktiv skärpa sin statsenhet. Germanismen åter är subjektiv och framskjuter känslan och det personliga gent emot både andlig och statslig objektivism. Kristendomen, som i romanska händer förvandlades till ett cæsariskt maktmedel, ett svärd och en tiara, sammansmälte skyndsamt på germanernas grund med de folkliga elementen. Visserligen anbefaller kristendomen så till vida objektivism, att han fordrar ett uppoffrande af personliga böjelser, men i likhet med senhellensk och alexandrinsk filosofi påbjuder han icke detta för statens skull, utan för hvarje särskild människas eget bästa och gör med ens individens lif och tro till brännpunkten. Det blef bryggan mellan kristendomen och germanismen, hvilka slöto en oskiljaktig förening. Den objektiva statsbyggnaden sprider ömsesidig aktning mellan medborgaren och samhället, men därtill också en viss kyla. Vid kritiska tillfällen gripa därför båda snabbt efter klingan och på så sätt framträder hos romanerna icke blott anarkismen med sin vendetta, utan hela den långa skara af konspiratörer, tronpretendenter och statskuppsriddare af alla färger, hvilka så godt som saknas inom det germanska samhället, men där den personliga friheten ofta blir jämförelsevis mindre. Germanerna tala icke

om staten som om ett kallt befallande axiom utan tycka om en ton af förtrolighet äfven under det mest despotiska regemente. De umbära villigt de republikanska ytterlinierna, men icke en färg af bred folklighet öfver sedvänjor, tycken och teorier. De hysa ovilja mot den enskildes kunskaper, hvilka höja honom öfver mängden. Liksom de gärna utbyta ordet »förfining» mot det gäckande »öfverförfining», insätta de gärna i stället för ordet lärdom ett afvisande »kammarlärdom». Däremot bemöda de sig med en helt annan värme än romanerna att sprida upplysning bland folket. I följd af allt detta kan det germanska samhället kallas demokratiskt utan att inrymma ett större mått af frihet åt individen och dock genom det subjektiva vakande öfver nästans handel och vandel, som germanismens sedlighetskraf alltid medför, ådagalägga hur starkt individens uppfostran här skjuts i förgrunden som mål.

Frisinnet är galler men demokratien tyska. Voltaire var frisinnad af födsel, men först på engelsk jord förvärfvade han en half aning om demokratiska idéer. Den musikaliska Rousseau, född af protestantiska föräldrar i ett land, där demokrati och tyskt naturlif länge gjort sig gällande, predikade en naturdyrkan, som först i germanerna träffade rätta bundsförvanter. I franska folkets egna händer och med målaren David som ceremonimästare antog snart revolutionen antikens drag för att slutligen smycka sig i den romerska kejsartogan. Klassiciteten skyndade alltså att taga stunden i akt och fortfarande glänta på sin graf, men hur värjde sig väl germanismen mot den nya faran? Germanismen framletade Shakespeare och Ossian och svarade med den tyska och engelska nyromantiken, som bröt väg för inåtvänd realism, för inbillningens och känslans rättigheter gent emot formen. Den ursprungliga romantiken med sitt chevalieri och sin kvinnokult blottade redan i sitt namn sin härkomst. Också nyromantiken lofsjöng med tjusning Rom och Italien. Dock gällde det först och sist att återupptaga just de medeltida beståndsdelar, hvilka med framgång kunde begagnas mot det franskt hedniska – detta äfven när »Atalas» diktare, bretagnaren, efter vidsträckta resor i germanska stater slutligen förde denna mot-revolt med sig rätt in i gallernas egen krets. Hela rörelsen växte till en andlig reformation, fullt ut så betydelsefull i sina verkningar som någonsin den politiska omstörtningen i Frankrike, men blef dessutom ett germanskt självförsvar mot dennas innehåll af återvaknande klassicitet. På samma gång upptog germanismen från Frankrike den rent sociala behållningen. Med fyndigare skicklighet kunna i sin omedvetenhet icke raceinstinkterna skicka arffienden att hämta det gyllene skinnet och sedan åter igen slå af honom hjälmen och nita fast hans svärd i skidan. Och dock kunde germanismen denna gång lugnt göra det med den starkares rätt, ty just i nyromantikens filosofiska och konstnärliga omdaningsverk hade germanismen sprungit upp från tufvan och förstått sig själf. Det var ju visserligen ingalunda första gången, som känslan yrkade på rum. Redan i Italien tala icke ensamt Toscanas stora skalder om känslans betydelse, utan hon orsakar tid efter annan smärre uppresningar mot klassicitetens kyla. Det förefaller till och med nästan som en ödets artighet mot germanismen att den akademi, som ett antal italienska vitterhetsidkare stiftade till minne af drottning Kristina, just visade hornen mot det allt för konstmässiga hos samtiden och sysslade med arkadiska herdekväden, om också dessa i sinom tid förlorade lif och doft. Äfven det folkliga, det enkla, det naiva stelnar liksom allt annat efter några snabba årtionden i tomma former. Ingenstädes uppreste sig dock inbillning och känsla med en sådan obetvinglig våldsamhet som hos germanismen, hvilken därmed omsider också blef en andlig makt, en segrare för långa tider.

Hur har icke också germanismen under det århundrade som förflutit sedan dess betryggat sin ställning inom skolväsen och stat, inom konst, handel, utvandring och politik och från sina skogar samlat bränsle till Roms förstöring samt åt alla sidor fört demokratiseringen vidare. Om också en Saint Simon med sitt franska vattenpass insatte de teoretiska hörnstenarna under socialismen, vann dock denna först längre norr ut på allvar fotfäste som den yttersta motsättningen till klassicitetens pyramidsystem och som germanismens konklusion. Redan reformationen var ett förfolkligande af en aristokratisk kyrka och en fullständig brytning med romanskt lynne. Man må efter tycke harmas eller fröjdas åt all denna ständiga demokratisering, ett står dock fast: sådan *är* germanismen. Allt bestyrker in i det minsta huruledes det blifvit germanismens historiska uppgift att störta klassiciteten och fullborda kristendomens praktiska förverkligande.

Måhända är det dock icke tyskarna, som komma att genomföra den slutliga demokratiseringen. De ha själfva ofta erbjudit en timmes vapenhvila midt på slagfältet och fraterniserande smakat på drufvorna i både helleners och latiners ränsel. De ha ägt en tysk-romersk kejsarkrona, som nu ligger i Louvrens museum, och en frankisk kejsare, som nu sofver i Aachen. De ha haft sin skolastik, sin humanism, sitt Sans Souci, sitt Jena och Weimar och salig Lessings förträffliga, men i sitt särskiljande af de olika konsterna allt utom germanska afhandling om Laokoongruppen. De ha haft sin Heine och allra sist sin Nietzsche, som med en romersk hönsförsäljares grymma fröjd plockar hvar fjäder ur germanismens arma skinn, och dock till sist själf förråder sig som german därigenom, att munnen går honom ända upp öfver öronen. Hvar insats af skönhet och formgifning har varit en bägare vatten, bräddad af vandrare vid den sydländska källa, hvilken genom otaliga rännilar hämtar sina flöden från snön på de klassiska gudarnas berg.

Men hemlighetsfullt och okändt står bakom tyskarna ett annat folk med hufvud vid hufvud, så långt ögat ser, med långa skägg och fårskinnspälsar och en undergifven ödmjukhet i sina ögon. Det är slaverna. De veta ingenting om klassiciteten och förstå den icke. Sågo de också fordom någon afton det franska upplysningstidehvarfvet svänga sin solfjäder i kristallkronornas ljus bakom Peterhofs eller Vinterpalatsets immiga rutor, minnas de likväl endast denna syn som en tillfällig och icke älskad gäst. Hur isas icke sinnet vid anblicken af de oöfverskådliga skarorna! Barbarerna! Och dock, med hvilken rätt begagna vi åter och åter detta fasans ord om stamförvanter med samma raceuppgift som vi själfva: klassicitetens störtande! Det förefaller som vore dessa slaver på ett särskildt sätt mottagliga för praktisk kristendom och därför måhända bestämda att utkämpa den allmänna demokratiseringens sista drabbning. Då vi hör Tolstoys stämma, kunna vi icke misstaga oss och mena, att det endast är en gammal gubbes knarr öfver marmorstatyer och kunskap, utan vi förstå att ett helt folk talar genom honom. När jag en gång steg in i en af Moskvas kyrkor, mötte min blick bakom ikonostasens uppslagna dörrar en bild af Kristus, som skiftade nattvardsbrödet. Han var realistiskt målad, så att han föreföll som en vanlig lefvande människa. Under tiden sjöng en bred kör af basar en melodi, men icke i stämmor, utan det var som hade ett helt stort folk sjungit med en röst. Då måste jag tänka på den gamle Tolstoy. Jag tyckte mig se honom komma öfver stengolfvet med sin ryska bonddräkt, sin breda näsa, sitt stripiga hår, sina obeskrifliga ögon – och höjande handen predikade han mot Palatinen likt en af de vittnande bröderna från Antiochia.

Det båtar icke att vi stänga oss inne i våra muséer eller bland våra böcker eller att vi med rytmers klang bygga oss ett skönhetsrike i inbillningen. Rom brinner! Brandlukten hänger öfver alla våra tankar. Hur vi än gömma oss för vårt eget ransakande öga, hvina dock frågorna om blomstring eller förfall som käppslag. Hvad förstå vi egentligen med barbarer om icke människor utan skönhetssinne och självftuktan, som älska det rafflande och grofva och som låta sin subjektivism afkasta kläderna utan att vårda sig om åtbörder och ord? Passar det icke på oss? Tunga knytnäfsslag med smedshänder ha blifvit tecken på snille, men att sätta måttfullhetens åt alla sidor skyddande glasklocka öfver en sådan sensitiva som sanningen har blifvit en föraktlig svaghet. Ingen german förmärker en svaghet i Luthers drastiska utbrott af vrede eller skämt, men det ligger i deras raceinstinkter att tro sig möta orkeslös blodbrist eller en konvenansdygd från salongen i hvarje atticism, med hvars bistånd klassiciteten möjligen skulle kunna vinna land. Hvilken oförädlad råvara förblef inte Bismarck! Alla de otaliga anekdoterna om debatterna utanför det belägrade Paris lämna ovillkorligt åhöraren i den föreställningen, att de franska herrarna egentligen voro de fina karlarna och att de just därför blefvo förbluffade och öfverröstade. Germanerna älska ärlighet, men just däri, att de helst söka det ärliga i en viss grofkornighet förråda sig deras egna innersta hemligheter. Redan studentlifvet anlägger under nordliga luftstreck gröfre färger och uppfostrar de blifvande statsborgarna till ett ständigt vacklande mellan sentimentalitet och smak för det simpla. De franska psevdoklassici, som trodde sig äga ett kriterium på snille och smak i Boileaus Art poétique kunde icke vara mer dogmatiska än vi, uppfödda som vi äro med travestier af alla slag och skolade i åttiotalets upplopp. Skillnaden är endast den, att våra fördomar äro de rent motsatta. Till och med angående smärtan spelar den germanska subjektivismen första fiolen, så att vi anse det svagt och ointressant att likt vissa romare utan en muskelryckning kunna låta handen förkolna

öfver elden. I stället gå våra snilletäflingar ut på att skrika och den, som skriker värst, är störst. Alltså: det obehärskade har blifvit föredöme, barbariet har blifvit upphöjdt till fälttecken.

När världsstriden mellan klassicitet och germanism flämtar som rödast, vaknar för minnet den gamla sagan om giganternas härnadståg mot Zevs. Denna gång äro dock de glödande ekar, hvilka slungas öfver Olympen, från Harz och Thüringen och klippstyckena från Seveberget, och det mullrande jordskalfvet kommer från det stora heidelbergska vinfatet, hvilket de anfallande rulla framför sig. En af de forna giganterna hette Alkyonevs, hvilket nära nog leder inbillningen mot det forntyska mansnamnet Alkuin, och det var det sällsamma med denne rese, att ingen kunde öfvermanna honom så länge han stred på sin födelsebygds mark. Månne han icke lefver än i dag med sin kärlek till den fäderneärfda torfvan och med germanskt blod i ådrorna, och först bunden och bortförd till de klassiska ländernas konstskatter, mister han till en tid sin styrka! Dock berättar sagan slutligen oraklets spådom, att endast en dödlig skulle kunna rädda gudarna, och snart skymtade också genom röken Herakles’, tuktarens, blankslitna och af nattdimman ännu fuktiga klubba. – Hur länge skola vi denna gång vänta dig, Herakles?

IV.

Aldrig mötte lyrans gud en makt, hvilken så helt förintade hans stränghet och hans heliga allvar som humorn. Hvad är då denna humor? – Dålig smak! svarar Aiskylos och vänder sig i sin graf. – Barbarernas försoning med sin egen fulhet! svarar Cicero, och det pyr och sjuder i hans aska som när en vindroppe faller i ett romerskt glödfat. Hur skola vi då själfva nämna humorn? Han är en Homeros, som blef född i en nordeuropeisk gäststuga och tvagen i ett ölkar och som i dopet undfick den egendomliga bestämmelsen att af ren godhet upplösa allt till intet. Han måste se det lilla i den stora Zevs, men det stora i de små pygméernas strid mot tranorna, det fula i Helena, men det sköna i den lama gamla Anchises och det harmlöst roliga i de fasansfulla ormar, hvilka dräpa Laokoon. Följden blir också den att han helt enkelt aldrig kan skrifva någon Iliad. Han är den obarmhärtige röfvaren Prokrustes, som i femte akten blifvit präst och därtill stympad på ett sätt som särskildt dämpar sinnet, så att då han nu binder sina offer i sängen och sönderhugger eller uttänjer dem till dess alla bli lika stora, gör han det icke längre af grymhet utan med ögonen klara af ömhet och som en gärd af rättvisa åt de små. Visserligen värmer det hjärtat att humorn ler godt, där antiken skrattade elakt, men vi få icke glömma att det isande senromerska hånet var ett sista naturligt självförsvar mot allt det, som bragte den klassiska odlingen döden. Det var kanske icke någon slapp humor med ett sötaktigt löje genom tårar, men det var ett stolt och kränkt folks vreda svar till både Palatinens och Olympens förrädare.

Ironien och den bitande kvickheten äro aristokrater, humorn är plebej. Som bekant förskrifver sig den egentliga humorn från angelsachser, tyskar och skandinaver, med andra ord, från folk, hvilka stodo rustade med sedlig kraft och mycken godmodighet, men föga utvecklad skönhetskänsla. Ett anti-aristokratiskt tycke präglar tidigt dessa stammar, i hvilkas borgar, hofsalar och konst man nästan beständigt tycker sig höra ett surrande af folkliga skratt och dansar. Särskildt vid en blick i den tyska litteraturens historia häpnar man inför all den breda folklighet, som storskrattande och sjungande brusar förbi på hvarje sida. Redan på tolfhundratalet lefver en realistiskt färgad folkdiktning, snart begynner platt-tyskan berätta sina sagor och hur det lider strängar en nürnbergerskomakare sin tids bästa lyra. Landsknektsvisor och jägarvisor ljuda på vägarna, och dunkande med tennmuggar i gilleborden gifva åldermännen tecken att uppstämma de olika skråvisorna. Vin och öl skumma ur oerhörda jättekar och, gråtögda af skratt, åse djäknar, studenter och borgare larmande »schwänke» och klappa händerna åt Hanswurst. En rik folkdiktning i många skiftningar förekommer vid samma tid äfven flitigt i de romanska länderna, men icke med samma utpräglade böjelse för det fula. Äfven de tyska vägg- och takmålningar, hvilka sjuttonhundratalet med sin böjelse för det klassiskt hvita ofrivilligt räddade genom att öfverkalka, måste väl ofta nog hänföras till ett slags

allmogekonst, hvilken icke kan påräkna någon strängare skönhetsvärdering. Först i och med tyskarnas storartade självutveckling i förra århundradets senare hälft synes folkligheten egentligen ha förvandlats till det konserverande elementet inom germanismen, medan däremot den mer oroliga men lifaktiga vänstern blifvit att söka inom subjektivismen. Utifrån betraktadt åter, äro fortfarande än i dag folkligheten och subjektivismen de två händer, med hvilka germanismen afväpnar klassiciteten.

Låt oss emellertid gå vidare. Till och med germanernas böjelse för ståndskillnad och därmed befryndade svagheter är i grunden äkta plebejisk, medan däremot romanerna just genom den friare ton af jämlikhet, som hos dem råder mellan hög och låg, kommer dem att umgås med hvarandra som sanna aristokrater. Marchesen språkar som en god kamrat med sin betjänt och den armaste sate har i Södern en högre medborgarrang än hos oss, men detta beror icke på en inneboende folklig anda i smak och tycken utan på den latinska samhällsbyggnadens objektivism. En betjänt eller en portvakt känner sig där som betjänt eller portvakt inneha en alldeles särskild liten värdighet och befattning för sig, och så bemöter man honom äfven. En italiensk kusk vet sig vara något midt emellan en droskägare, en ciceron och en belefvad kavaljer, och när en romersk tiggare ropar sitt evviva för en gatukravall, gör han det snarare med aristokratiska frihetsfunderingar i hufvudet än med något slags förbittring mot upplysningen och det sköna.

Germanernas sinne åter leddes redan från begynnelsen i en annan fåra. Hellre än att som latiner och galler flytta samman i befästa byar eller städer bodde de på afsöndrade gårdar. Från första stunden spåras hos dem den makliga subjektivism, som älskar ensamheten och i följd däraf landtlifvet och som slutligen skulle utmynna i den naturdyrkan, hvilken med sin dolska misstro till staden och civilisationen i vårt århundrade blef en ny murbräcka mot Rom. Germanerna älska naturen som en motsats till civilisationen, en fiende till kunskap och konst, en bundsförvant, en tunna krut under resultatet af människors skicklighet och arbete sedan årtusen. De börja till och med att hellre betrakta stora män som vilda och otuktade naturkrafter, än som civiliserande makter. Hur barbariskt missförstående är icke en sådan naturuppfattning och hur nära är hon icke dock förbunden just med germanismens skyggaste och djupaste egenskaper och med den samhörighetskänsla, ur hvilken Nordens innerliga naturlyrik kvällt upp som en stilla skogskälla.

Trögt och utan händelser måste under vinterskymning och fredsår tiden ha skridit fram i odaltjället och vant sinnet att godmodigt låta företeelserna flyta samman till ett enahanda, till det ljusdunkel som är humorns luft och i hvilket en gång Rembrandt skulle förvandla krigare eller af klassiciteten öfvermänskligt idealiserade mytgestalter till undersätsiga holländare. I stället att som i Södern samla sin kraft på stora monumentala plafonder tvungos de nordiska mästarna att syssla med träsnitt, kopparstick och små dukar, och den ömsom makabra, ömsom bredt folkliga konsten vande ögat vid det lilla, vid detaljen, realismen och genren. Benägenheten att göra hjältar och profeter »mänskliga» genom att skildra dem som hvardagliga personer från vår omedelbara närhet blef också öfver hela Nordeuropa ett af humorns mest betecknande drag. Man erinre sig endast Turgenjeffs sätt att skildra Kristus, hvilken möter honom i en liten oansenlig bondkyrka: »Ansiktet hade intet ovanligt hos sig, utan liknade andra människoansikten. Blicken var riktad något uppåt, lugnt forskande ... Hans kläder sågo ut som andra människors ... Kan det vara Kristus? tänkte jag för mig själf. En så enkel, vanlig människa!» – Äfven de protestantiska predikningarna och psalmerna sträfva till samma förallmänligande som den turgenjeffska skildringen, och humorn och lutheranismen äro gamla förtrogna. Intet skulle till den grad roa lutheranerna som om en biskop midt under bönen för altaret vände sig till menigheten och mumlade ett »fan tage» och därefter åter lika allvarligt och varmt som hade ingenting händt slutade med ett »och ändå af hjärtat amen». En sådan biskop skulle i popularitet få en påfves makt öfver sinnena. Det är nödvändigt att särskildt lägga märke till dylika egenheter för att kunna fatta hur germanismen kunnat växa till den demokratiserande makt, hvilken slutligen kulminerat i subjektivismen.

Individens uppgående i det hela eller det helas uppgående i individen kan endast försiggå genom ett

dämpande af det söndrande ljusets skärpa, ett musikaliskt obestämdt ljusdunkel, där linierna och föremålens olika afstånd och storlek utplånas. Den nutida filosofiska enhetsläran, grundad på ett bevisligen omöjligt antagande, är också uppfylld af sammanförande och hopsmältande germanskt ljusdunkel. Sydländingarna äro polyteister af natur. De älska det logiska isärklyfvandet och preciserandet. De tycka om hyllor med olika fack. De äro vana att se en skarp linie mellan ljus och skugga och de tilltalas icke af ett godmodigt likhetstecken mellan udda och jämt, utan af de oförsonliga motsatserna i ett tragiskt drama.

Låt oss för att än tydligare se skillnaden inbilla oss att vi sitta vid Jerusalem och att det är kvällen före Sigurd Jorsalafars intåg.

På murarna blinka i den isande kvällsluften spjutspetsarna mellan johanniternas kappor, och några tennskålar kringbäras med en lätt aftonvard. Till och med oljans droppe bland grönsakerna i skålen förefaller genomskinlig som vatten och sammansatt af tusentals glasskärfvor, tusentals sins emellan oförmildrade återsken af djupblå luft och kalkhvita murar. Solen sjunker hastigt, och snabb som en svart häst springer nattskuggan uppför berget. De frankiska och latinska riddarna på muren samspråka dock alldeles för lifligt att tänka på solen. Solen? Nå, det är solen, det är ett ting för sig! Kanske hon icke tändes och slocknar dem förutan? Och landskapet? Det är Judéen och tillhör Kristus. De känna icke heller någon hemlängtan till torfvan. Den skola nog deras kvarlämnade bröder förstå att plöja. Och de hvita rosorna, hvilka den yngste riddaren så ifrigt plockar nere vid Siloa? De äro Den heliga jungfruns och skola pryda hennes altare. Det är därför han dragit af järnhandsken, så att fingrarna skola stingas och blöda. Om ingenting af allt detta tala riddarna, fast de så häftigt teckna med armar och händer. De tala om ett människoverk som är deras eget. De tala om de sköna och kostbara mattor, hvilka de nästa morgon vid Sigurd Jorsalafars intåg ärna utbreda på gatorna. Månne de icke med vapen i hand eröfrat flera af de mjukaste från saracenerna? Men de vackraste ha johannitersystrarna själfva förfärdigat med bilder af solen och de hvita rosorna vid Siloa. Ingen i hela Jerusalem nändes någonsin beträda dem utan att först afdraga skorna och knäböjande kyssa de med silfver inflätade fransarna. I långa år ha systrarna sent in på nätterna sträfvat vid sitt arbete till Guds ära, ty hvad kan mer förhärliga Gud än just ett människoverk som är skönt, ett verk af tänkande varelsers bemödanden och färdighet, ett verk af hans egna barn!

Men i lägret utanför staden sitter ännu Sigurd Jorsalafar vid det allt för långvariga och bullersamma gästabudet. Där skrattas mycket, men han lyssnar icke utan trycker handen mot hjälmringen, och mellan fingrarna hänger det gula håret långt ned öfver hans kraftiga kämpaarm. Han längtar. Han längtar hem till den hafsvik, där man vid stilla väder kan höra det första hundskallet från Lade kungsgård. Han stirrar ut i skymningen och fyller den med sitt eget svårmod. Solen är hans, skyarna äro hans. Han är ett med skymningen och luften och bergen. – Kristmän, nordmän! ropar han och knuten faller handen mot bordet. – Hören hvad jag säger! Om ryktet mäler sanning, tänka stadsborna där inne i morgon breda sina kostbaraste mattor på gatorna. Nordmän, vi skola icke visa oss bländade och häpna som fattiga stafkarlar eller stiga af hästarna. Lugnt skola vi rida på, så att hofvarna slå hål i mattorna och lära dessa korsets riddare hur föga vi akta fåfängliga människoverk!

Människoverket synes nämligen gärna naturdyrkarna från Norden fåfängligt, men då det ligger i deras raceuppgift att sammanföra och hopsmälta och då de följaktligen icke på längden kunna fortfara ett åtskilja naturen och människoverket civilisationen, blir det merendels humorn, som blir den slutliga försonande medlaren.

Humorn är icke blott kristnad satir utan den mest oblandade droppe af germansk subjektivism som någonsin kunnat upplösa de fastaste kristaller. Historiskt sedt måste humorn med sin destruktiva förmåga gent emot den marmorhårda apolloniska strängheten enkom ha uppstått för att varda germanernas handvapen i striden mot klassiciteten.

Ett oväldigt granskande af humorn är oss nordbor öfver hufvud taget icke möjligt, ty instinktivt veta vi, att denna är det palladium, under hvars hägn vi värna vårt Troja mot sydländingarna. Om ett konstverk saknar humor, förklara vi till och med utan vidare, att detta är ett afgörande fel. Stackars de romerska klassiker, hvilka redan på skolbänken tycktes oss så främmande! Hur skulle det bland oss väl heta om en penna, som skildrade ett helt fälttåg i främmande land utan att späcka texten med anekdoter och »roliga» bifigurer? Hvad vi nu för tiden kalla stil är en blandning af allt möjligt, af humor, små tillspetsade utfall, akustiska ordsammanställningar och en hel del kvarlefvor från Dickens' maniererade och dåliga prosa. Denna uppsats kan själf tjäna som närmaste profstycke. Vi äro bokstafligen upplärda i det smaklösa, och mången gång handlade vi klokast, om våra verk kastades på elden. För ett antal år sedan sökte de nordiska skalderna rädda sig därmed att de klöfvo sin stil i två skilda delar, två olika rum med en tjock mur emellan. Goethe som hellen och som humoristisk nordbo äro två alldeles olika personer. Det samma gäller om Runeberg. De folk, hvilka närmast fostras under klassiskt inflytande, ha däremot alltjämt visat sig oemottagliga för de humoristiska strömningarna från norr. De ha heller icke sörjt däröfver. Ligger icke också Divina Comedia – om vi tvinga oss till ärlighet – minst två eller fyra trappsteg högre än själfva Shakspeare och hans engelska samtida?

Med hvilken fast resning bygger sig icke smaken och hur riktas icke inbillningen mot det stora hos folk, hvilka besitta sådana förebilder som italienarna eller hvilka likt fransmännen se sin kejsare, flammande af vrede, lämna den teater, där man i stället att spela Racine eller Corneille förolämpar honom och hans tidehvarf med toklustigheter. Och hvem har ej skrattat åt den kända anekdoten från Versailles, där Ludvig XIV icke kunde förmås att låta behänga sin vägg med de nederländska genrestycken, hvilkas supiga och stojande folklighet syntes honom så föga uppbygglig. Hos oss nordbor och ej minst hos oss svenskar besitta de snillrikaste af våra nationalverk tvärtom en del groteska egenskaper, hvilka upphöjda till förebild snarare förvilda och förvirra. Det sköna uppträder i Ultima Thule aldrig nationelt utan alltid individuelt. Trots en storslagen odling har det sällan lyckats svenskarna att göra det typiskt svenska skönt. Vida oftare har det typiskt svenska fått fortfara att te sig drastiskt, nästan nederländskt. Det mest fulländadt sköna hos Sergel eller Runeberg bär tycke af något afsöndradt och främmande. Begåfvade med mer historisk inbillningskraft än smak och därtill sedan några årtionden starkt påverkade af norrmännen, hvilka stå klassiciteten fjärran och icke förstå den, äga vi ej heller någon konstfilosofi, som på allvar klargör vårt vacklande mellan klassicitet och germanism. Hvar konsthistoria inskärper, att den stränga stilens upplösning i folklighet och humor betecknar ett sjunkande. Hvar estetisk lärobok uppställer klassiska teorier för blomstring och förfall, enligt hvilka stycken som Fredmans epistlar eller Sven Dufva vida mer känneteckna förfallet än ägna sig till mönster. Vi erkänna dylika synpunkter men undvika tillämpningen. Vi smeka hellenismen med den ena handen och förjaga honom med den andra. Thorild, Tegnér och Almqvist låta väl ibland sina blixtrande paradoxer lysa öfver konstens principer och det må ju ifrågasättas huruvida icke just paradoxen är det hopträngda tankeepigram, som äfven de systematiserande tänkarna i alla tider satt som de egentliga pelarna under sina sammanbindande bågar. Det svenska lynnets beståndsdelar medföra dock gifvetvis en ängslan för paradoxens oförsonlighet och detta åter vållar att vi angående såväl det ifrågavarande ämnet som andra, hellre än att framslunga verkligt ingående påståenden, merendels stanna vid ett filosofiskt pastellmåleri utan tydligt skurna konturer. Emellertid faller det vid en summarisk öfverblick genast i ögonen hur oerhördt starkt, allt det nyss anförda till trots, klassiciteten påverkat hela vår odling och så sammansmält med vårt lynne, att vi liksom danskarna måste kallas germanismens affällingar.

Påtagligast har hos oss – liksom hos fransmännen – klassicitet och germanism flutit tillhopa i det statsliga organisationsarbetet. Att man vid en jämförelse med det sorgliga tillståndet i våra dagars Frankrike dess bättre icke finner likheter beror just på den germanska känslan för det ringa, för plikttroget och omutligt arbete i det lilla. Ora et labora! är visserligen latin, men tanken är germansk. Om alltså klassiciteten i hög grad varit en medverkande faktor vid vår samhällsbildning, har den emellertid också i vår uppfostran haft ett så genomgripande inflytande att vi därefter måste bedöma ett öfvervägande antal af våra yppersta

personligheter och till och med rätt många af våra historiska handlingar. Det är icke blott den nordiska kämpasagan utan minst lika mycket Alexanders lefvernesbeskrifning och de franska tragöderna som skapat Karl XII och hans män och äfven därvidlag sammangjutit det klassiska med det typiskt svenska till en enhet, hvilken i sitt slag blef lika egendomlig som oförgätlig. När svenskarna kallas Nordens fransmän är det därför en djup historisk sanning som icke ensamt får gälla deras yttre artighet och icke heller fattas som blott och bart en efterapning utan beteckna, att svenskarna liksom fransmännen lyckats att i sin odling sammansmälta klassicitet och germanism.

Det kan icke öfverraska att detta i det stora hela fullständigare lyckats svenskarna som statsmän och hjältar än som tänkare eller konstnärer. Öfver våra konstutställningar hvilar, då de jämföras med grannfolkens, ofta något dallrande och obestämdt. Något dylikt spåras ej sällan äfven hos de enstaka utöfvarna antingen de föra penna eller pensel. De liksom brottas mellan två motsatta åskådningssätt, två metoder. Redan hos Stiernhielm framträder samma tvåsidighet. Det är striden mellan klassicitet och germanism. Med litet god vilja skall det dock icke falla sig långsökt att just i den skiftande dagern öfver svenska verk se något både lefvande, tilltalande och ganska egenartadt.

Hur står icke hos Bellman klassiciteten sida vid sida med den subjektiva yran och en makaber germansk humor, där valthorn och dödsringning växelvis stämma in. Hos Tegnér står klassiciteten i förgrunden, men han råder öfver vidsträckta germanska kolonier, från hvilka han hämtar både sina prydnader och sin smärta. Jag kan aldrig se Wagners sköldmö, omgifven af lågor och valkyriors härskri somna in vid »eldmotivets» spröda glasharmoniketoner utan att tänka på Tegnér och hans slutliga bortdomnande och död. Mer förhärskande röjer sig åter germanismen hos Thorild, Marcus Larsson, Geijer och Almqvist. Har du hört Almqvists musik? Hon är satt med så oöfvad hand att du först genom att länge genomspela de olika styckena till sist kan vänja dig att förstå hans afsikter och på så sätt skaffa dig en nyckel. I enrum skall du icke kunna höra dessa sånger med torrt öga. De äro diktade med den inbillningens och känslans formlösa uppriktighet, som en gång för alla blifvit germanismens rikaste insats. Hvar skulle vi i dag som är väl stå utan den? Kanske äro hans osäkra takter diktade i den äkta germanska tanken: Det är lätt att behaga alla, mig lockar det oupphinneliga, det att helt vinna en enda. – Kanske har han också lydt den icke mindre germanska tanken: Så sjunger jag, ty så är min röst. Hvad bry mig formerna! Hvad bry mig handklappningar eller tadel! – Att i fråga om den svenska konsten vilja lämna ett gifvet företräde åt den ena sidan eller åt den andra vore fåfängt. Kanske har klassiciteten uträttat mest, men sedt i stort stå de båda vågskålarna i vacker och förvånande jämvikt.

Äro svenskarna germanismens affällingar, så framgår icke däraf med nödvändighet att detta skall innebära en historisk skam, hvilken de borde skynda att genast försona. Så mena endast de, som anse att svenskarna äro ett i klassiska former förstenadt och döende folk. De betrakta frågan allt för germanskt ensidigt. Kände romanerna vår odling till punkt och pricka lika väl som vi själfva, skulle vi säkerligen bland dem finna försvarare. Jagade svenskarna klassiciteten ur riket, skulle de sannolikt för all framtid helt och hållet nedsjunka till andliga slafvar under ryssar och norrmän, hos hvilka germanismen lefver mer oberörd. Jagade de åter germanismen ur alla sina reformer, sina skrifter och konstverk, skulle det svenska på fullt allvar stelna till en vacker gammaldags staty utan ande och blod. Däremot måste det hos svenskarna känneteckna förhöjd lifslust hvar gång klassiska och germanska beståndsdelar på allvar brytas i deras lynne. Så vidt det kan synas har något dylikt just under de senare årtiondena varit fallet. Deras historiska lif för framtiden beror på deras förmåga att hålla samman den klassicitet och den germanism, som i deras lynne runnit hopa till nationell enhet. Deras plats i världsstriden är följaktligen mellan de båda härarna midt ute på fältet, där så många andra smärre friskaror uppkastat sina skansverk.

V.

Jag vill försöka att med en parabel om visan belysa hur klassicitet och germanism slingrar sig samman i så hårda knutar, att ögat lätt förväxlar de båda trådarna.

Vår tid är orkestral och intvingar motvilligt sitt grubbel och sina sammansatta känslor inom allt för regelbundna strofer. Framför ett mer omfattande innehåll vare sig af ymnig lyrik eller mer episka beståndsdelar har man också i alla tider sett sig nödd att tillgripa en växlingsrikare och bredare om än tyngre form såsom hexametern, blankversen, alexandrinen eller rent af prosan. En musiker i våra dagar komponerar icke heller visor i egentlig mening, utan snarare orkestralt ledsagade och i växlande tongångar framåtskridande sånger, hvilka verka som solopartier af en kör. Man må förtörnas häröfver, så som man alltid rynkar pannan åt det närvarande, det säkra är att i ett modernt sorgespel förefaller en visa som en paus, en stunds hvila, medan däremot tragiken i det ifrågavarande sorgespelet möjligen skulle kunna uttryckas med orkester och kör.

Trötta på orkestern säga vi därför: Kom hit, vackra Visa, och sätt dig hos oss! Du är lyrikens mest konstlösa stämma.

I självfva verket är emellertid motsatsen förhållandet, ty visans konst är först och sist formell. Hon räknar sina anor ända upp från den eoliska sången vid cittra, och i sin mest utsökta dräkt är hon med sin refrängartade och strängt bundna strofbildning en klangdikt, en kvarlefvande syster till Sonetten och Rondeauen. Hvilken rent formell genialitet besatt icke en Beranger? Och hur betecknande är det icke för den formella läggningen hos svenskarna, att nära nog alla deras stora nationalverk affattats som samlingar af visor eller spridda sånger, ehuru detta naturligtvis också beror på det lyriska grunddraget i nordiskt lynne.

Visans plats är icke bland de vapenslamrande dunkelmännen nere vid dörren, hvilka grubbla på inbillningens rätt att spränga eller omstöpa former och hvilka stöta sina hufvud blodiga mot muren för att få den att remna. På dem kastar hvarje bordsgäst ett ben, ty det flammar beständigt ett villande sken af antågande barbari öfver alla förmenta eller verkliga nyheter inom konsten. Dunkelmännens upproriska värfvaretal är icke för Visan. Hennes plats är under den dammiga baldakinen, där hennes kroknästa och hvithåriga systrar Sonetten och Rondeauen sitta i guldkarmade stolar med lagerkvistar i sina knäppta, pepparbruna händer. Där sitter också hennes ålderstigna grefliga broder Madrigalen med det sista kärleksbrefvet stucket i västen, och hennes långbenta neveu Trioletten, som alltid förblef en sådan spelevink, att han aldrig rätt kunde tjäna sig upp till något ärofullt ämbete i staten. Själf är hon den enda lefvande på hela purpurestraden, men hon är en af sällskapslifvets mest firade skönheter och tillbringar sin mesta tid på soiréer och koncerter eller allmänna förlustelseställen. Med en beräknande skicklighet, som förråder hennes världsliga härkomst, har hon klädt sig i en kysk gretchendräkt, hvilken blottar allt, så att hon förefaller naken. Hon älskar att gå barfota på samma sätt som prinsarna af Borghese tycka om att visa sin ödmjukhet genom att påtaga kapucinerkåpa. Och hvilken kvinna med vackra fötter skulle icke helst önska att få gå barfota! Lustvandrar hon i skogen, sker det för att svärma som det är högborna jungfrurs vana, och stiger hon med barmhärtiga gåfvor inom stugdörren, krusas läppen merendels af ett lätt ironiskt leende. Hon höjer armarna, men icke mot gryningen, utan efter den sjunkande solen, efter klassicitetens aftonrodnad. Så mötte hon mig ofta under en vemodig aftonhimmel, och fast jag visste att hon i timmar lagt upp de oskuldsfulla lockarna framför spegeln, förtjuste mig hennes åsyn.

Hon, Visan, den skogsdoftande med linneorna i knäet, hon är alltså en dotter af klassiciteten, men dunkelmännen de äro de äkta germanerna. De äro söner af det andliga uppror, som bröt väg för en Beethoven och en Wagner, som dagligen ruskar på skrankorna och som under härjaretåget mot Rom ständigt skall fylka en förtropp af bärsärkar, inbillningsmänniskor, stollar och – just genom sin omedelbarhet – obegripliga sfinxer.

En natt, då dunkelmännen sticka Visans gamla stamhus i brand, skall hon sorgset betrakta sina hänsofna

fränkors jordiska lämningar och utbrista:

– Hvilka stora skådespelerskor lefde icke i min släkt! Sannerligen, det vore evärdlig skada om ett sådant blod skulle slockna med mitt. Deras tid var dock en glansens tid med afmätta later ... Uppror allena skall icke mäkta att bygga en ny!

Därvid plockar hon nålarna ur håret, och med en så blyg enfald ställer hon sig att betrakta sina stackars bara fötter, att dunkelmännen, som följa riktningen af hennes blick, plötsligt rycka henne till sig upp på hästryggen. Och midt ibland dem och stundom med deras händer i sina skall hon rida som en liten väluppfostrad och sirlig prinsessa.

VI.

För ögonblicket röjer sig en allmän benägenhet att reducera hellenismens och renässansens betydelse till minsta möjliga. Det finns nämligen icke ett brukbart vapen, som ej germanismen förr eller senare framletar och gör till sitt. Därtill kommer att judarna genomandas af en lika bjärt racemotsats till de klassiska folken som någonsin tyskar och angelsachser. Det var icke för intet som kristendomen vandrade ut från Judeens berg till att störta Rom, icke en slump att Spinoza kände sig dragen till kristna religionssatser eller att Lassalle, juden, affyrade sina pilar mot den romerska rätten. I samma Ghettos ljusdunkel, där Rembrandt ströfvade fram och uppletade sina modeller, ha judarna suttit i långa och tunga år, och det som uttrycker deras lynne är icke marmorn utan musiken. Därför har deras intelligens också i åtskilligt bisprungit germanismen, medan åter, som redan blifvit antydt, hela skaror af germaner tidvis stigit fram som klassicitetens ifrigaste försvarare och särskildt i hellenismens konst menat sig finna något af den folklighet, hvilken i så många gestalter föresväfvat deras egen skapande förmåga.

Det är obegripligt hur man någonsin kunnat kalla hellenernas odling folklig i modern mening. Var hon icke den mest aristokratiska som någonsin funnits och uppnådde hon icke just därigenom sin fullkomlighet? Där som allestädes uppammades konsten hos det kunniga fåtalet, men de kringmurade henne med stränga lagar, innan portarna stöttes upp på vid gafvel. De släpade henne icke ned från sin försvarligt höga fotställning för att göra henne till en allmän rodocka, utan med aldrig tröttnande nit lärde de folket att förstå henne och tåga upp till henne såsom vi än i dag se detta framställdt på parthenonfrisen. Endast på så sätt var hellenismen folklig och det må vi kalla en äkta aristokratisk folklighet, som verkligen lände folket till fromma. Hvad gagn skulle väl det hellenska folket kunnat röna af att uteslutande se sitt eget lif, drastiskt eller karrikeradt skildradt med de bildades nedlåtande ironi? Det egentliga folket skulle däraf ha skördat lika liten behållning som af de utsökta herdeidyller, hvilka i ett senare skede vederkvickte Roms och Greklands blaserade patricier. Folket består af människor, och människor längta icke efter det, som de äga, utan det, som de umbära. Därför törstar folket först och sist – om också omedvetet – efter kunskap, efter förebilder och efter en känslosam konst, som inskärper mildhet mot gelikar och mot djur och växter. Med hvilken tvekan måste icke Attikas landtman ha höjt sin yxa i den skog, där hvar trädstam gömde ett naturväsen, som skrattade och sjöng eller snyftande anropade honom att leda vatten till de torkade rötterna. Skatorna, hvilka sladdrade på kojans takkrans, voro de förvandlade pieriderna, som velat täfla med muserna. Den sömnlösa näktergalen var den trogna men bedragna Aëdon. Hussvalan var systern, som Aëdons make hemligt gjort till sin käresta och skänkt henne som slafvinna. Men den sköna ensamma fågel, hvilken med sin höga purpurtofs sväfvade öfver hafsviken, var kungadottern Skylla, som bestulit sin egen fader på den röda hårtest, i hvilken hela hans konungsliga makt legat förborgad. Och hur skulle icke vid skördetid kvinnorna uppstämma sin hymn, när de med korgarna samlades under oliverna – gåfvan af Pallas, som också lärt dem konsten att sömma kläder! Kunde de icke långt bortom slätten på berget urskilja templet, där hennes heliga träd vaktades af marmorjungfrur och hvita murar? Naturkunskap, djup filosofi och uppfostrande historia framstormade i

fyndigt försinnligade väsen genom hvar skogsdunge. Den klassiska folkligheten bestod i ett allmänt aristokratiskt höjande, icke i ett sänkande. Våra dagars folklighetsteorier påminna oss åter allt för mycket om konstens gamla svaghet att lätt bli ögontjänare åt de mäktiga. Folket har nämligen blifvit en af jordens mäktiga, inför hvilken det fordras långt mera mod att tala sanning än att smickra. Ett sådant smicker är det artiga påståendet att god konst genast skulle kunna förstås och njutas af alla. Till på köpet komma våra folklighetsteorier likafullt icke det bittersta själfva folket till godo utan äro snarare blott en täckmantel för de bildades längtan efter likgiltiga förströelser. Hvart skulle dessa teorier slutligen föra hän om icke till frambesvärjandet af en salongskomiker, hvilken med sina grofkornigheter eller harmlösa krumsprång roade de rika, ett sockerverk, randadt i allmogemönster med grädde och sirap och efter hvars förtärande inga oroande grubblerier störde digestionen. Så länge man nämligen kan skratta åt folket, fruktar man icke. Annorlunda fattade de gamla profeter af Juda sin ställning till det folkliga.

Nästan ständigt spåras hos germanerna – exempelvis när de bedöma den italienska litteraturen, där en klassisk odling oafbrutet fortlefvat i det bildade fåtalets hägn – ett nordligt ensidigt indelande i folkpoesi och konstpoesi som blottar, att de aldrig riktigt kunna helt förstå sydländskt lynne. De känna intet af den mystiskt hänryckta och nästan kvinnliga religiositet som där genombrusat de lärdaste strofer. De vilja aldrig tro att den innerliga kärlek till humanismen och den rörande vördnad för antikens skönhet, hvilken kom Petrarca att med stolt ödmjukhet ringakta sina egna skapelser på italienskt tungomål, kan vara lika djup, lika äkta, lika ursprunglig och omedelbar som någonsin deras egen ärliga känsla för urmarken och stugan. Bundschuh! Bundschuh! Bundschuh! Det var alltid härskriet som i tusende återljud brusade öfver germanernas skaror, och på deras fladdrande dukar bevarades alltjämt den folkliga bindskons tecken, fast öfversömmad med sköldar och örnar.

En sådan folklighet kände icke hellenismen, och hvilken aristokrat af renaste vatten förblef icke, trots allt, den romerska »populus», hvilkens fröjdetjut från arenans öfversta bänkar dock förrådde så mycken vildhet! På arkitraven öfver hela den klassiska odlingens tempel kunde i sanning ristas de ord, hvilka borde tjäna hvarje människa till valspråk: Var aristokrat i allt hvad andligt nämnes, men var det i den bestämda afsikten att därmed ytterst gagna det allmänna!

Just därför att emellertid folkligheten varit germanismens hjärteblod och så ofta sprungit i dagen vid andlig pånyttfödelse, har den fått sina ekon och så småningom utdanat ett helt system af teorier hos nordboarna alldeles som klassiciteten hos romanerna. Folkligheten kan därigenom icke blott medföra hälsa utan äfven strypa och i stället att längre med en för handen varande nödvändighet bryta sig fram genom konsten nedsjunka till en torr och reglementerad smaklära. Den faran ligger så mycket närmare som folklighetens andliga innehåll är tunt och lätt förbrukadt, och särskildt ungdomen bör besinna, när den packar morgondagen ur sin ränsel, att snille icke brukar gifva sig till känna i upprepningar. För ögonblicket kan folklighetsteoriernas nuvarande ställning till öfriga rörelser inom filosofi och konst nästan jämföras med den, hvilken klassiciteten för hundra år sedan intog gent emot folkligheten och nyromantiken och betecknar – som redan sagdt – det konservativa. Vi behöfva endast följa de nyare konstnärliga och filosofiska rörelserna inom germanismens gamla tyska moderland för att märka hvarifrån vindarna blåsa. Också England har på sistone utbildat en lika förnäm som utsökt dekorativ konst, och nästan allestädes spåras samtidigt en gifven böjelse för det afsöndrade och otillgängliga.

Låt oss nu till sist efterse hur dessa mer aristokratiska rörelser kunna sammanfalla med den demokratisering, som blifvit germanernas mål. Vi skola därmed äfven finna det slutliga svaret på frågan om blomstring och förfall.

VII.

Uppställa vi hellenismen som en sinnebild för blomman af mänsklig odling, då få vi icke heller väja ord, då är utan nåd vår tid förfallets. Det vore lätt och det skulle öppna många förvägna perspektiv att drifva en sådan betraktelse till sin spets, men frågan om våra egna dagars betydelse är för allvarlig att kunna upplösas i en lek. Vi komma sanningen närmare, om vi nöja oss med några enkla och stilla ord af rättvisa mot oss själfva.

Säkert är det ett tecken bland många på de romanska folkens afmattning att ingen Petrus Eremita på fullt allvar predikar ett korståg mot germanismen, men själfva kunna vi det åtminstone icke. För att erhålla ett svar på frågan om blomstring eller förfall, gäller det tvärtom att efter så mycket erkännande åt objektivismen själfva för en gång sätta hvarje personligt tycke under en skäppa och samla den slutliga bilden på de mer trovärdiga plåtarna i ett fotografiskt objektiv.

Med flit och kanske till öfverdrift har jag målat i hvitt och svart för att framhäfva några af de jämförelser, hvilka dagligen tränga sig in på oss. Den historiska erfarenheten har lärt oss att staten, filosofien och konsten aldrig byggdes på en säkrare grund än objektivismens. Detta innebär dock egentligen endast att klassiciteten med sin objektivism är något länge sedan fullbordadt, hvars fel och förtjänster vi utan svårighet kunna granska vid en tillbakablick. Germanismen åter står ännu i sin fulla växt och vi kunna om honom endast tala i gissningar och profetior. Det vore lätt att fortsätta ett gisslande af germanismen och skildra den som en långt från städerna belägen klockaregård, fylld af oväsen från piglock och pianodunk med alla tio fingrarna och i hvars ljusdunkel färgerna hopsmälta i den ekgula ofärg, som låter oss tro att en sjuk katt gått fram öfver alla Nordeuropas salspanel. I stället att svärja den klassiska arffienden ett hannibalskt hat, rycka germanerna honom in i sina egna led och binda sin folkliga jægerskjorta för hans mun och kväfva honom med sin allt grumlande skymning. De predika konst genom att nedsmälta konstens elementära former och göra epos, drama och målning till musik, men musiken till epos, drama och målning. De förkunna religion genom att vända religionens mysterium ryggen och uteslutande syssla med den sedliga tillämpningen. Detta är ungefär hvad vi bruka tillvita den germanska subjektivismens revolution, hvars följder ingen till fullo kan uträkna. I längden blir dock en sådan travesti så obeskrifligen lättköpt och litet sägande, emedan just i jämförelse med en enkel och formfast kulturbyggnad, ett så ymnigt flöde som våra dagars gifvetvis måste te sig groteskt och obestämdt och först efter århundraden lämnar den öfverblick, efter hvilken det hela kan inskrifvas inom fasta och bestämmande linier. Väl förutse vi klart att vår rang inför eftervärlden särskildt kommer att bero på vår slutliga plats i förhållande till upplysningstidehvarfvet och renässansen, men vi stå själfva för nära. Litet veta vi om oss själfva, och det vi veta känna vi för noga, att det skulle te sig godt. Med tillfälligheter, lättare än damm, pröfva vi att väga de största tyngder. Dock skall det heller aldrig lyckas någon att med bevis förneka möjligheten, att också öfver det aristofanskt piskade »nu», hvilket bortskämda människobarn skatta så armt, en blomstermånad kan hvälfva sin himmel. Än lyser det hvar afton på jorden från oräkneliga hem, där ömhet och goda afsikter satt bo och där tänkande varelser besinna, att detta stackars »nu» omfattar den timme i evigheten, då de sitta på lifvets öfversta kungstinne såsom människor och med människors ansvar.

Låt oss därför ytterligare försöka att ransaka, huruvida vi icke utan att kränka hellenismen och utan att förneka vissa likheter med t. ex. det romerska förfallet kunna vägleda oss till en sannolikhet, som innebär att också vårt »trötta dekadenssekel» möjligen inför eftervärlden kan få sitta upp bland de århundraden, som dragas i triumfvagn. Hjälpen låge nära, om vi vände oss till de otaliga reformer i det lilla, som stundligen föra människorna framåt mot större fullkomlighet. Ensamt inom en mansålder har dessutom vetenskapen lämnat så många uppslag att hälften skulle förslå att skänka nytt innehåll åt hela tidehvarf. Svaret skall dock falla långt mer öfvertygande, om vi icke vika af åt sidorna utan fortfarande dröja på den en gång inslagna vägen. Med andra ord, låt oss efterse hvar de företagna jämförelserna ha sina sårbara ställen eller rent af sina orimligheter. Särskildt »tröttheten» är minst af allt rätta märket på våra dagars fredlösa ifver. Och hur dåliga voro icke alla tidehvarf i sina egna ögon! Michelangelo knotar öfver allmänhetens likgiltighet för konst. Det

var midt under högrenässansen. Sankta Birgitta klagar öfver den allmänna otron. Det var midt i kyrkans stormaktsdagar, då luften ljöd af klockringning och pilgrimssång.

Det skulle knappast vara svårt att uppdraga historiska jämförelser mellan våra dagar och snart sagdt hvilken annan tid som helst, äfven den mest lysande. Dylika jämförelser lända till gagn genom att vänja ögat vid öfverskådlighet. Däremot bevisa de blott föga om vår egen tid, ty liknar hon en annan i vissa stycken, skiljer hon sig i andra, och en enda olikhet kan vara väsentlig nog att rubba hela parallelen. Redan begreppen blomstring och förfall äro ytterligt relativa, och det har aldrig funnits ett tidehvarf, som icke med nödvändighet och till hardt när underbar fullkomlighet uppfyllt sin gifna bestämmelse. En afmattning i vissa stycken har endast varit en naturlig följd af en kraftförhöjning i andra.

Det som först och sist skiljer den nu härskande odlingen från den förflutna, är den kosmopolitiska omfattningen. Frågan gäller icke längre huruvida ett folk eller en enstaka stad med omgifvande provins befinner sig i sina möjligheters fullaste blomma. Mer än två världsdelar stå förenade inom ringen af en och samma upplysning, och samtidigt bemöda sig de olika folkkaraktererna att öka sin insats genom att ännu en gång skärpa sina lokala egendomligheter. Mellan östern och västern pågår ett dagligt utbyte och tillgodogörande af andliga varor, hvilka tillförene tycktes hvart och ett folks afsöndrade och girigt bevakade egendom. Till och med de olika religionssystemen gå hvarandra till mötes med en snabbhet, om hvilken först eftervärlden kan döma.

Redan af detta framgår med visshet att jämförelsen med en lokal blomstring måste vilseleda. Folkens närmande till hvarandra har så förvandlat den mänskliga odlingens grundväsen, att äfven begreppen blomstring och förfall måste byggas på en ny princip. Denna nya princip kan endast lyda på följande sätt: *Det gifs två slag af blomstring: den lokala, som består i en enstaka folkkarakters ensidiga och afsöndrade fullkomnande inifrån, och den allmänna, hvilken tvärtom når högst i den största möjliga mottaglighet och mångsidighet, så att hon slutligen omfattar allt det, som hos en lokal odling både betecknar blomstringen och förfallet.* Att det, hvilket bragt en lokal odling fördärf – såsom beblandelse med främmande folk – icke längre har samma makt öfver den allmänna beror på dennas rika tillgång af från alla sidor framräckta motvikter. Just brokigheten, just mångfalden af de bjärtaste motsatser bringar en stor allmän blomstring till jämvikt och fullkomnad. Där tio predika njutning, ropa tio på afhållsamhet. Där tio bli mystici och höra andeknackningar, stiga tio empirister genom dörren och försäkra, att det bara var de, som ställde från sig paraplyerna i förstugan. De individuella skiftningarna bli allt djärfvare, allt mer äkta och äfven allt fler därigenom att alla klasser ha sitt ord med i laget och emedan de bildades antal årligen ökas i en grad, om hvilken ingen statistik kan lämna fullgoda siffror. Från en sådan utgångspunkt måste vi beskåda vår tid för att göra henne rättvisa, äfven om nu liksom tillförene enstaka människor kunna känna sig bundna med sympatiens band vid helt andra skeden. Det ligger till och med i germanismens och i en sådan odlings karakter att icke alla samlas kring det brinnande Rom som anfallare, utan att också många bland germanerna själfva fortfarande välja sin plats bland försvararna på de störtande murarna. Ordet framstegsman får därför icke heller fattas för snäft. Efterliggare äro egentligen endast de overksamma. Vunne en enstaka filosofi eller konstriktning öfvermakten, skulle en dylik ensidighet innebära, att ett enstaka folklynne lyckats att göra de andra till sina vasaller, med andra ord, tyda på en lokal blomstring men ett allmänt nedgående. En sådan händelse skulle vara den allmänna blomstringens första höstdag, medan däremot lifsstyrkan röjer sig i korens mångstämmiga bredd. Mänskligheten spelar icke längre sin melodi med ett finger utan med ackord. Hennes allmänna odling har blifvit ett spektroskop som just genom att visa de olika färgerna först på allvar gör oss bekanta med ljuset.

Så fattadt kan vårt misstrodda adertonhundratal frimodigare lyfta sin panna, och vi märka genast hur den väg, på hvilken vår betraktelse slagit in, med nödvändighet för vidare. Den lokala blomstring, hvilken nådde sin mönstergilla höjdpunkt i hellenismen, tillhörde forntidens förhållanden och gick redan i det romerska

väldet sin upplösning till mötes samt är nu endast en del af det hela, ehuru alltjämt en betydelsefull. Den klassiska odlingen förblef allt för separatistisk, för begränsad, för mycket ett fragment, om ock som sådant det mest fulländade, och befallde en orörlighet hvilken från första stunden gömde dödens frö. Intet folk skulle annat än helt kort ha mäktat att hålla ut inom hellenismens trånga form utan att med raseri slå den sönder eller somna bort. Trots sin glänsande administrativa och teoretiska förmåga skulle heller aldrig klassiciteten räckt till att genomföra den demokratisering, den utbildning af sins emellan stridiga möjligheter, hvilken förr eller senare växte till en nödvändighet och sammanföll med germanismens egendomligheter. Därigenom erhöll också slutligen den germanska humorn en världsbetydelse nästan befryndad med kristendomens.

Må vara att ett grumlande af smaken onekligen blifvit följden. Hur vore det dock rimligt att icke all den breda lifaktighet som utmärker våra dagar skulle beteckna en stigande takt, ett allegro furioso, till hvilket världen aldrig hörde like? Söka vi en blomstring i ymnigaste mångsidighet, då måste också hvar samhällsklass, hvart individuellt lynne lämna sin tribut och äfven tillmätas rätt att begära en konstnärlig och filosofisk provins efter sitt kynne. Då måste också bondfiolen lusteligen spela utan att därför af närmsta åhörare höjas till en envåldsspira. Då vilja vi se folket i sitt tysta dagliga lif liksom på de realistiska egypternas i all sin enkelhet djupt gripande afbildningar i grafvarna – detta emedan konsten under sådana förhållanden måste omfatta allt, till och med djur, växter och elementer. Först småningom kommer då folkskildringen att förlora sin betydelse samt slutligen försina allt efter som folket, genom upplysningens spridning och välståndets jämnare fördelning, mer och mer uppgår bland de bildade och själft slutligen försvinner. När det icke längre finnes något folk, kan det heller icke finnas något folklif. Intill dess skulle ett högdraget undertryckande af hvarje folklighet endast bli liktydigt med ett öfvergifvande af en hel stor fruktbar landsträcka inom den allmänna blomstringen. Hymnen och visan, det tragiska och det humoristiska, det religiösa och det drastiska – allt har rätt att där tillkämpa sig ett rum i trängseln. Också trots och kvidan höra dit, gäckeri och domedags åska. Mångsidigheternas och motsatsernas blomstring är först rätt kommen, när färgskiftningarna äro lika många som på en midsommaräng. Det är barbariet satt i system och utveckladt till en civilisation. Hvad är då detta barbari? Ett namn. Det är ett barbari från klassisk synpunkt, men som inför eftervärlden endast betecknar en motsatt princip, en antipod, nödvändig för den växelverkan medelst hvilken lifvet går framåt. Kalla detta skede Det musikaliska, då inbillning och känsla bryta sönder vinkelhake och passare och dana med omedvetna skaparhänder. Eller kalla vår tid Den organiska, ty hon bygger icke längre konstruktivt af viljelösa tegelstenar som den klassiska byggmästarhanden, utan inifrån och organiskt som cellerna i plantan. Kalla vår odling Germanismens blomstring, eller De tusen möjligheternas rike, eller Trädgården med frukter från alla land. Kalla henne Okeanos, det formlösa världshafvet, som i ljusdunkel ännu en gång öfversvämmar jorden och befruktar henne med lefvande grönska.

Man kan härvidlag icke annat än erinra sig Machiavellis sats om samhällsbildningens cirkelgång och ana att just denna uppmjukade och med så många olika frön besådda mark danar de förutsättningar, af hvilka en manlig objektivism på nytt skall begynna att forma sitt verk. Åtminstone inom filosofi och konst kan den dagen stå närmre än vi ana, ty de behålla alltid sitt hetkindade försprång. En gång när en allmän odling uppsugit genom sina tusen spridda rötter hvad de olika folkkaraktererna mäktat gifva, måste nämligen ur motsättningarna slutligen framgå en allt omfattande enhet, för hvilken därmed också en lokal blomstrings aristokratiska lagar åter bli gällande. Då skall på den nya grundvalen och med ett nytt innehåll en art af rörligare och rikare klassicitet åter resa sig ur sina ruiner och infria oraklets spådom om den väntade – den dödlige med herkulesklubban.

* * *